

Estudi etnobotanic ena Val d'Aran

Sabença populara e patrimonì
naturau e culturau

Clara Aldea Aliu
Beatriz Almeida Batalla
Teresa Garnatje Roca
Joan Vallès Xirau

UBe

Botànica UB

ENSENHADOR

Abreviatures	9
Presentacion , per Carlos Barrera Sánchez, sindic d'Aran.....	11
Arregraïment	13
Etnobotanica, eth sòn besonh ena Val d'Aran e objècte d'aguest libre	15
Airau d'estudi: Aran	21
Metodologia	31
Catalògs etnofloristics	35
Catalòg de plantes	39
Catalòg de barreges de plantes medicinaus.....	113
Comentaris sus es resultats	117
Plantes d'usatge medicinau.....	119
Plantes d'usatge alimentari.....	122
Plantes damb d'auti usatges	124
Nòms populars de plantes	126
Arremèrques finaus	129
Bibliografia	133
Annèxes	
Annèxe 1. Lista des informadors entrevistadi	141
Annèxe 2. Amàs de fotografies d'informadors e quauqu'ues des plantes o quauqu'uns des preparats que ne hègen e que mos mostrèren.....	142
Annèxe 3. Lista des nòms populars de plantes recuelhudi damb era equivaléncia damb es nòms scientifics.....	149

ABREVIATURES

AG	Airy Gras
BA	Bea Almeida
BC	Bea Almeida i Clara Aldea
CA	Clara Aldea
FL(HBI)	Ferran Lloret (Hortus Botanicus Illercavonensis)
IA	Ignacio Aldea
JL	Jordi Luque
JS	Joan Simon
JV	Joan Vallès
LP	Laia Peralba
PB	Pere Barnola
PBo	Pere Bonada
TG	Teresa Garnatje

PRESENTACION

Aué eth mèn plaser ei doble perque se per un costat presentam un libre sus era Etnobotanica deth nòste País, era Val d'Aran, per un aute costat tanben auem er aunor de presentar eth prumèr libre editat en aranés, pera Universitat de Barcelona.

Cau avalorar e vantar qu'era Acadèmia a trauès dera Universitat de Barcelona age auut aguesta sensibilitat, aguesta connivència damb Aran, publicant un libre des sues colleccions ena auta lengua pròpria de Catalonha.

Coma sindic d'Aran voi arregraïr as autores deth libre, Clara Aldea Aliu e Beatriz Almeida Batalla, ath tutor deth trabalh Sr. Santiago Céster, e ath Dr. Joan Vallès Xirau e ara Dra. Teresa Garnatje Roca tot eth coneisshement e era rigor qu'an metut entà dar-li carta de natura e qu'aué pogam gaudir d'aguest trabalh que mos apòrte un saber scientific e ancestrau ath viatge sus es propietats des nòstes plantes. Tanben voi arregraïr era sua collaboracion ath grop de recèrca Etnobiofic e a toti es informadors que sus eth terren an dat era informacion pròpria e autoctòna sus es propietats des plantes deth nòste país.

Tanben voi arregraïr er interès qu'an metut era Sra. Meritxell Anton des Edicions dera Universitat de Barcelona e eth Sr. Jèp de Montoya que des deth començament veiguec en aguest trabalh ua opcion d'aportar coneisshement e esséncia ar expedient qu'era Val d'Aran vò bastir tà qu'un dia pogue èster declarada Patrimòni dera Umanitat per part dera Unesco, metent de manifest eth sòn auviatge naturau e culturau.

Tanben voi arregraïr ar Institut d'Estudis Ilerdencs e ara Deputacion de Lhèida tota era ajuda balhada entath desenvolopament des nòsti projèctes.

CARLOS BARRERA SÁNCHEZ
Sindic d'Aran

ARREGRAÏMENT

Volem mostrar eth nòste gran arregraïment en prumèr lòc a toti es informadors que son nomentadi en Annèxe 1, pr'amor que sense eri aquest trabalh non aurie estat possible.

Tanben volem hèr un arregraïment a totes es persones que mos an ajudat pendent era realizacion d'aquest trabalh, sustot as professors der Institut d'Aran, coma Santiago Céster, tutor deth trabalh de recèrca de bachelierat qu'a revisat ua part importanta d'aquest trabalh e basa d'aquest libre, e a Airy Gras, deth grop de recèrca Etnobiofic, pera ajuda en emplec dera basa de dades d'etnobotanica. Tanben dam es gràcies as nòstes famílies e amics peth supòrt que mos an mostrat pendent era realizacion d'aquest projècte.

Manifestam era nòsta reconeishença a Jèp de Montoya, que trobèc interessant publicar aquest libre des deth prumèr moment que li'n parlèrem e qu'a hèt tot çò possible entà qu'era publicacion podesse èster un hèt, e a Manel Rocher, que tanben i credec des deth començament.

Èm tanben arregraïdi a Edicions dera Universitat de Barcelona per auer acceptat, damb er entusiasme abitau, publicar aquest libre, qu'ei eth prumèr qu'era casa d'edicions publique en occitan aranés, e ath Conselh Generau d'Aran pera correccion deth tèxte e pera collaboracion qu'a hèt entara sua publicacion.

ETNOBOTANICA, ETH SÒN BESONH ENA VAL D'ARAN E OBJÈCTE D'AGUEST LIBRE

Era etnobotanica ei ua sciéncia qu'estúdie era relacion entre persones e plantes e era sabença populara sus eth mon vegetau (Vallès & Garnatje, 2005). Estúdie autant es usatges medicinaus e alimentaris des plantes —es que mès s'an mantengut en societats industrializadas coma era nòsta— coma era sua utilizacion ena fabricacion d'airines e estruments, en veterinària e ena vida social (jòcs, credences, rituaus...). Aqueres coneishences etnobotaniques pòden e an d'èster usades entà arténher un desenvolopament sostenible compatible damb era conservacion dera diversitat biologica.

Quan se parle d'etnobotanica, ven tath pensament er usatge que hègen des plantes es nòsti pair-sénhers, entà rebaishar era sang ena primavera, entà hèr paèrs e pèiros o entà completar era neuridura, entre d'autes causes. Dilhèu era gent joena, mès que pensar en aqueres causes, que les semblen antiquas, pensen enes grops etnics actuaus mès geograficament aluenhadi, de quini ne pòden auer entenut a parlar en reportatges televisius, que se sap que viuen en plea comunion damb era natura, e soent sense mès recorsi des que se deriven deth sòn encastre naturau. De tota manèra, per pòc que reflexionen e guarden ath sòn entorn —joeni o non pas tan joeni— veirà qu'es grops etnics mès propèrs, includit eth nòste, son mès restacadi damb era natura, damb era biodiversitat de çò que pòt semblar ath prumèr còp d'uelh.

Encara qu'era biodiversitat ei era basa des nòstes vides, ena societat actuau de casa nòsta, fòrça urbana e de vida accelerada e frenetica, es persones tot just an pro temps entà pensar sus era origina des recorsi que s'utilizen ena vida vidanta. Aguesta situacion arribe ar extrem qu'en mon urban i a ua part importanta dera poblacion que non coneish mès enlà des estatgères des supermercats e comèrci. Aquera anecdòta de hè ja fòrça ans que conde que se demanèc as enfants d'escòles der airau metropolitan de Barcelona que diboishèssen un poth e molti lo diboishèren plumat, rostit e atau coma se presente en taula, dilhèu non ei tant escandalosament en vigor aué en dia, pr'amor que s'a sajat d'apraiar, mès non podem pas dèder encara qu'ena nòsta societat i age ua coneishença practica importanta dera

natura e des sues aplicacions. Atau, per exemple, era coneishença deth hèt qu'ua bona part des medicaments procedissen o son inspiradi en compòsti presenti enes plantes silvèstres ei baisha, coma n'ei era dera contribucion que pòden hèr ara alimentacion fòrça plantes silvèstres o races locals de plantes coitivades.

Des dera neishença dera etnobotanica coma disciplina academica (Harshberger, 1896), es investigadors an soslinhat es multiples beneficis que pòt comportar era coneishença ecologica des societats tradicionaus qu'an espleitat eth bòsc e an portat era agricultura e era ramaderia ar emparament des airaus naturaus e ath melhorament dera qualitat de vida des abitants locals. Ath delà, cada còp se reconeish tanplan mès qu'era diversitat biologica ei un actiu de grana valor entàs generacions presentes e futures. Açò hè que i age ua preocupacion sociau importanta pera conservacion dera biodiversitat enes nivèus d'organismes (taxons) e comunautats (ecosistèmes). Totun, encara non i a ua consciéncia similara qu'es coneishences tradicionaus sus era biodiversitat, qu'apartien autant ar encastre scientific coma ath culturau generau, tanben formen part indissolubla dera diversitat biologica e era sua erosion o pèrta signifiquen egalament un amendrimet dera madeisha biodiversitat, que tanben cau evitar. Alavetz, era etnobotanica propòse ua manèra originau d'apropar-mos ara conservacion dera biodiversitat mejançant er inventari e, quan cau, era conservacion e era recuperacion dera sabença populara ara quau ei restacada.

Eth patrimòni etnobotanic, hargat ath long de nombroses generacions, ei, sense cap de dopte, en perill, non pas d'extincion mès òc de fòrt amendrimet en nòste país e en d'auti damb un grad d'industrializacion similar. En aquerò, aquera columna dera biodiversitat patís autant coma es autes qu'auem nomenat. S'a atribuït, entre d'autes personas, ar escrivan e politic senegalés Léopold Sédar Senghor ua frasa que ven a díder que cada còp qu'ua persona vieja africana morís desapareish ua bibliotèca. Açò se pòt perfectament esténer a quaussevolh continent e societat. Tanben ací, quan quauquarrés dera pagesia catalana morís s'empòrte tà tostemp ua coneishença enciclopedica e açò hè qu'es personas que hèn recèrca en etnobotanica trabalhen damb ua cèrta inquietud de non saber s'an arribat a temps de recuperar tota era sabença.

Era etnobotanica se practique en Catalonha de bèth temps a, tanben quan, aumens ací, encara non se consideraue ua disciplina scientifica independenta e arrés la nomenaue atau. Es trabalhs classics de botanica ca-

talana, coma era flòra dera val de Núria, entà nomenar coma exemple un territòri pireneic (Vayreda, 1882), contiege nòms e en bères ocasions usatges, populars des plantes. Fòrça mès tà deuant, un mètge e botanic, en publicar ua flòra de la Celler de Ter e des territòris vesins, escrita en espanhòu, i includic es nòms populars catalans e dades sus es usatges des plantes, tot en tot especificar que sonque auie agut en compde es qu'auie pogut amassar en parçan (Codina, 1908). Tanben, e non guaire mès tard, ena Catalonha deth Nòrd, un libre, escrit en francés per un mèstre e botanic, *Botanique catalane pratique* (Conill, 1910), conten 832 nòms catalans de plantes collectades en aqueth territòri, ua chifra qu'aumentèc enua 958 ena dusau edicion, en 1938. Pius Font i Quer, organizador dera botanica modèrna en nòste país, siguec eth primèr en expressar explicitament qu'es sabences populars sus es plantes constituïen un còrpus de coneishença qu'es botanics non auien pas de negligir (Font, 1916). A compdar d'alavetz, fòrça trabalhs botanics hèti en Catalonha an contengut informacion sus nòms e utilitats des plantes, encara qu'aguest non siguesse er objectiu primari. A mejans deth decènni de 1980 comencèc ua linha especifica de recèrca en etnobotanica catalana, qu'aué encara contunhe, qu'eth sòn primèr frut ne siguec ua tèsi doctorau sus ua comarca deth Pirenèu, era Cerdanha (Muntané, 1991). A compdar d'alavetz enua ara, era recèrca en aquest encastre non s'a arturat en casa nòsta, e podem afirmar qu'era coneishença etnobotanica de Catalonha comence a èster importanta, mau-grat que i demoren fòrça uets entà ramplir (Vallès et al., 2015).

Deth nòste país, eth Pirenèu ei un des airaus geografics mès ben prospectadi etnobotanicament. Encara que relativament despoblat e desruralizat, vist com auie estat, fòrça tradicions s'i mantien, e era coneishença tradicionau sus es plantes non i manque pas. Evidentament, eth Pirenèu d'aué non ei pas aqueth que vedec a desvolopar-se un mestièr restacat damb era sabença populara sus es plantes medicinaus e era fabricacion de remèdis, eth des trementinaires (nòm que se restaque ara trementina, eth producte guaridor que mès popularitat les dèc). Aqueth mestièr atreiguec, des dera dera meitat deth sègle XIX, sustot a ua part dera poblacion femenina deth Pirenèu, qu'anaue de pòble en pòble en tot guarir es maus dera gent, hènt tanben longui viatges tara tèrra baisha un parelh de viatges ar an (Frigolé, 2007). De tota manèra, ua part tostemp fòrça significativa dera sabença tradicionau sus era biodiversitat vegetau se consèrve pro ben en aqueres montanhes.

Maugrat qu'er estat dera recèrca sus etnobotanica pirenenca catalana sigue, coma auem dit, fòrça bon, non se pòt pas dèder çò de madeish dera coneishença dera Val d'Aran des d'aguest punt d'enguarda. En aguest territòri non i a agut enquia ara trabalhs etnobotanics extensius, encara qu'existís bèra aportacion puntuau. Ath delà de dades escampilhades que i pogue auer en publicacions botaniques o etnografiques generaus, un trabalh de recèrca de bachelierat titulat *Usi tradicionaus des plantes medicinaus dera Val d'Aran* da informacion sus usatges guaridors des plantes deth país (Nart & Oreiro, 2010). En encastre divulgatiu, podem trobar bèra informacion d'usatges e nòms aranesi en ua guida d'arbes e arbilhons e ua auta de misharnons dera Val (Conselh Generau d'Aran, 2007, 2009).

Un aspècte concrèt en qué era cultura populara referenta as plantes araneses a estat pro estudiada ei eth fitonimic. En un amàs de nòms de plantes deth Pirenèu centrau, Séguy (1953) non se desbrembe pas der occitan aranés, de quin n'obten es dades dera analisi d'un vocabulari aranés (Condò, 1914) e d'ua entrevista damb un pastor de 55 ans (quan er autor parlèc damb eth, ar entorn de 1945) de Canejan, de qui afirme que (tradusit deth francés) «ei un subjècte excepcionau: es sòns dons botanics, es sues facultats d'improvisacion hèn era impression qu'èm deuant d'un vertadèr fossil viuient; represente er esperit des antics ruraus creadors de denominacions segondàries». Aquera òbra collècte 321 nòms populars de plantes gascones (modalitat dera lengua occitana mairau der autor) e, en concrèt, 108 qu'apartien en ara varietat aranesa. Eth madeish autor auie hèt, bèri ans endarrèr, un auançament dera part aranesa d'aqueth trabalh (Séguy, 1948). Mès tà deuant, Bernhard (1987) consagre un estudi especific ara fitonímia populara ena Val d'Aran, a on amasse 504 denominacions (en bèri casi damb variantes) araneses de plantes e de misharnons.

Era deficiència en estudi dera coneishença tradicionau locau sus biodiversitat vegetau ena Val d'Aran, credem que non se pòt pas atribuïr de cap de manèra a ua manca d'interès, ne deth territòri e dera sua cultura populara ne des investigadors envèrs aqueri airaus geografics e de coneishença. Mèslèu a d'èster causat pr'amor que, en tot èster era poblacion de parlar aranés limitada, estadisticament i a pòca probabilitat de trobar-i personas formades en sciéncias naturaus e sciéncias umanes (enes proporcions que sigue de cadua) interessades peth tèma etnobotanic.

Es nòms de plantes pòden hèr ua excepcion ad aquera situacion, pr'amor que pòden èster un objectiu d'interès entà lingüistes, coma a passat en- quia ara. Eth grop de recèrca en etnobotanica des Païsi Catalans (www.etnobioc.cat), dera Universitat de Barcelona e er Institut Botànic de Bar- celona (IBB, CSIC-ICUB), hège temps qu'auie detectat aqueth horat entà ramplir, mès que mès en hèr-se cargue d'un projècte, ar emparament der Institut d'Estudis Catalans, de preparacion e metuda ara artenhuda deth public d'ua basa de dades dera etnobotanica des tèrres catalanes, mès non trobaue qui podie amiar a tèrme er estudi. Erosament, aquerò cambièc quan en cors 2014-2015 es dues autores joenes d'aguest libre (alavetz estudian- tes qu'auien de hèr eth trabalh de recèrca de bachelierat en Institut d'Aran en Vielha, ara estudiantes, ua de sciéncias biomedicaus ena Universitat de Barcelona e era auta d'infermeria ena Universitat Rovira e Virgili) contac- tèren damb es dus autors, membres deth grop de recèrca nomenat, entà que les ajudèssen a amiar a bon tèrme ua prospeccion etnobotanica ena Val d'Aran, qu'ère ua part substanciau deth sòn trabalh de recèrca (Almei- da & Aldea, 2015). Eth trabalh que constituïe ua aproximacion etnobo- tanica —a on i auie, a mès, era preparacion de bèth remèdi a basa de plan- tes e er estudi de coitius de plantes medicinaus pirenenques, andús tèmes dehòra der objècte dera presenta òbra—, volie tractar er usatge des plan- tes pes persones araneses e es nòms que les dauen, damb especiau aten- cion ath camp medicinau, peth hèt d'èster un des que mès perviuença a enes societats industrializadas. Er objectiu qu'ère hèr ua prumèra apor- tacion grana ara etnobotanica aranesa, que siguesse, ath madeish temps, ua hita de cèrta importància ena coneishença des patrimonis naturaus e culturaus aranesi e, sustot, un punt de partença qu'encoratgèsse a d'autes persones der encastre dera recèrca a agranir e completar aguesta prumè- ra prospeccion.

Eth libre qu'ara introdusim se place, coma didec un remerable etno- botanic francés, en horcalh entre es sciéncias naturaus e es sciéncias sociaus (Barrau, 1971) e s'aucepe ath viatge de patrimoni materiau (es ve- getaus) e de patrimoni immateriau (es sòns nòms e usatges tradicionaus). Aguest caractèr multidisciplinari, sonque lo sabem veir coma soma d'in- terèssi, coma positiu. Era auta valor hijuda que pensam qu'a era òbra ei era d'èster publicada en occitan aranés, era lengua deth territòri estudiat e a on se desenvolopèren es entrevistes etnobotaniques que l'an originada. Edi- cions dera Universitat de Barcelona, damb eth supòrt deth Conselh Gene-

rau d'Aran, a estat lèu d'acòrd en publicar, peth prumèr còp, en aguesta lengua —era lengua d'un endret a on era universitat qu'edite eth libre i a ues installacions, coma veiram mès tà deuant—, e trobam especiaument significatiu que, en aguesta prumèra escadença, eth producte non age estat un libre de caractèr literari, mès un de scientific que junh etnologia e botànica, que junh natura e cultura, qu'amasse persones e plantes.